

Regina Pazdur

„O archiwach społecznych na przykładzie Archiwum Nowicy-Przysłup”
– konspekt prezentacji

Słowo wprowadzenia

Regina Pazdur jest związana z Nowicą od 16 lat, prowadzi w tej miejscowości długoletnie etnograficzne badania terenowe (również te dotyczące nowoosadnictwa¹), zainicjowała powstanie i przewodniczy pracom Cyfrowego Społecznego Archiwum Nowicy-Przysłupia (www.nowicaprzyslup.pl), a także realizowała szereg projektów, m.in. w ramach Programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego czy Funduszu Inicjatyw Obywatelskich, związanych bezpośrednio z lokalnym i regionalnym dziedzictwem kulturowym. W 2018 r. została powołana do grupy konsultacyjnej archiwistyki polskiej działającej przy Ośrodku Karta w Warszawie. W wystąpieniu zaprezentuje problematykę związaną z archiwami społecznymi, posługując się przy tym przykładem Archiwum Nowicy-Przysłup. Dodatkowo poruszy zagadnienia dotyczące samej Nowicy i bogactwa dziedzictwa kulturowego tej maleńkiej wsi, a także sposobów ich ochrony, promocji i (wy)korzystania.

I. Archiwa społeczne - informacje ogólne

1. Problematyka definicyjna i informacje dotyczące stanu archiwistyki polskiej według najnowszych badań.
2. Ośrodek KARTA jako rzecznik polskich archiwów społecznych (AS-ów) (strona projektu www.archiwa.org).
3. Darmowe narzędzia, wiedza, promocja oddolnego ruchu niezależnej archiwistyki. W wystąpieniu przedstawione zostaną następujące narzędzia dla przyszłych lub obecnych archiwów społecznych:
  - a) Konkurs dotacyjny "Wspieranie działań archiwalnych" dla archiwów społecznych, prowadzony przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych.

---

¹ Zdaniem Olgi Kwiatkowskiej „Polega ono (nowoosadnictwo – przyp. własne) na migracji z miasta na wieś w poszukiwaniu miejsca, w którym będzie możliwa realizacja alternatywnego stylu życia. Nowoosadnicy – ludzie biorący udział w omawianym procesie – dokonują świadomego wyboru miejsca swojego osiedlenia, zgodnie z wyznawanymi wartościami, podzielaną wizją świata i kondycji człowieka. Pojawienie się zjawiska nowoosadnictwa w Stanach Zjednoczonych i Europie Zachodniej badacze wiążą przede wszystkim z rozwojem ruchu kontrkulturowego lat sześćdziesiątych XX w. W Polsce jego genezy upatruje się w lokalnej odmianie tego ruchu końca lat siedemdziesiątych zeszłego wieku, uwikłanej w realia polityczno-społeczne PRL-u” (Kwiatkowska 2005: 148).

b) Jak archiwizować? Otwarty System Archiwizacyjny OSA Ośrodka Karta i Zintegrowany System Informacji Archiwalnej ZoSIA Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych.

OSA (Otwarty System Archiwizacji) to darmowa aplikacja do wyszukiwania, opisywania oraz udostępniania zbiorów archiwalnych, stworzona z myślą o archiwach społecznych. Program jest dostosowany do osób bez wiedzy archiwistycznej, a jednocześnie umożliwia profesjonalne opracowanie zbiorów, oparte na standardach Międzynarodowej Rady Archiwów. ZoSIA to aplikacja przeznaczona do opracowania (ewidencji i inwentaryzacji) zbiorów archiwalnych na wszystkich poziomach ich hierarchicznej struktury – od całego archiwum aż po obiekt archiwalny. Może być wykorzystywana w archiwach państwowych oraz innych jednostkach posiadających archiwa. Podczas wystąpienia prelegenta opowie i pokaże aplikację, z której korzysta od kilku lat w ramach pracy m.in. w Archiwum Nowicy-Przysłup.

c) O publikacjach, kursach i szkoleniach pomagających prowadzić skutecznie archiwa.

II. Nowica i archiwum społeczne wsi

1. Informacje wstępne

Nowica wraz z będącym kiedyś osobną wsią – przysiółkiem Przysłup – jest niewielką miejscowością, położoną na stoku Magury Małastowskiej w Beskidzie Niskim (gmina Uście Gorlickie, powiat gorlicki, woj. małopolskie). Znajduje się na ziemiach zaliczanych do tzw. Łemkowszczyzny, rozciągającej się wydłużonym klinem po obu stronach Karpat od Oslawy i Laborca na wschodzie po Poprad na zachodzie (Reinfuss 1990: 6).

2. Od łyżkarstwa do archiwum. O tym, jak to się stało, że archiwum powstało...

3. Łyżkarstwo i wyrób drobnych przedmiotów drewnianych.

Kiedy pojawiło się łyżkarstwo w ponad pięćsetletniej burzliwej historii Nowicy – nie wiadomo. We wspomnieniach Seweryna Udzieli – znanego etnografa, wizytatora szkolnych placówek na Łemkowszczyźnie w drugiej połowie XIX w. – znajdują się relacje dotyczące między innymi łyżkarstwa (Udziela 1934: 39-40). Około 1872 r. Udziela notuje:

Jest w powiecie Gorlickim wieś Nowica, do której prowadzi z miasta jedyna droga przez szczyt stożkowaty wysokiej góry, Magóry Nowickiej. [...] wjechał inspektor na lustrację szkoły [...] napotkany proboszcz wskazał, gdzie szkoła. Była to chyża taka, jak inne, z kupą nawozu od drogi obok wyjścia. [...] Boczniemi drzwiami wszedł nauczyciel, przypominający z pierwszego wejrzenia Robinsona na odludnej wyspie, takie dziwaczne, niezgrabne miał ubranie na sobie. Ha, z góralskiego, grubego sukna sam sobie je skroił i sam uszył, bo nie miał czem opłacić krawca [...]. Z klasy wchodziło się boczniemi drzwiami wprost do kuchni, która była zarazem mieszkaniem rodziny nauczycielskiej [...] nędza wyglądała z każdego kąta. [...] Żona z płaczem prosiła, aby ich stamtąd przenieść, bo tu z głodu zginą. Płaca mała, trzeba koniecznie dorobić. W Nowicy cała ludność trudni się wyrobem łyżek drewnianych, więc mąż nauczył się i robi łyżki, ale ładniejsze, na plebanie, robi też formy do wyciskania kwiatów na maśle, stawianem na stół, robi ładne fajeczki, ale najwięcej przynosi mu wyrób korytek drewnianych na bruska do ostrzenia noży, które wysyła na targi; rocznie wyrabia ich około pięćdziesięciu (Udziela 1934: 39-40)

Pod koniec XIX w. umiejętność wykonywania łyżek i innych wyrobów z drewna nie była niczym nowym – musiała zatem być znana co najmniej od dwóch pokoleń. Ale skąd się wzięła? W 2016 r. w ramach stypendium twórczego z zakresu twórczości ludowej Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego prelegentka dokonała szczegółowej dokumentacji fotograficzno – filmowej pracy nowickich łyżkarzy. Badania kontynuowała w następnych latach np. w ramach Programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z zakresu kultury ludowej i tradycyjnej "Mistrz tradycji". Podczas wystąpienia zaprezentuje historię i teraźniejszość nowickiego łyżkarstwa zgodnie z poniższym planem:

- a) Początki nowickiego łyżkarstwa;
- b) „Toczą lub strugają wszyscy”;
- c) Proces elektryfikacji: "ilu gospodarzy, tyle maszyn”;
- d) łyżkarstwo współcześnie.

4. Archiwum Społeczne jako podmiot przyczyniający się do integracji mieszkańców_wsi, wzrostu poczucia tożsamości społecznej, a także promocji regionu.

III. Podsumowanie i zakończenie

BIBLIOGRAFIA, z której skorzystano podczas przygotowywania wystąpienia:

Brylak Maria, 1965, *Zajęcia pozarolnicze ludności lemkowej*, [w:] *Na rzeką ropą. Zarys kultury ludowej powiatu gorlickiego*, red. Roman Reinfuss, Kraków: Wydawnictwo Literackie, s. 149-174.

Janiszewska Aleksandra red., 2017, *Archiwum Organizacji Pozarządowej. Poradnik dla ngo*, Warszawa: Ośrodek Karta.

Konecki Krzysztof, 2000, *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Kopernicki Izydor, 1889, *O Góralach ruskich w Galicyi. Zarys etnograficzny według spostrzeżeń w podróży, odbytej w końcu lata 1888 r.*, Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Kwiatkowska Olga, 2005, *Nowoosadnictwo w Lucimiu, czyli historia pewnego eksperymentu artystyczno-społecznego. Część I*, „Etnografia Polska” T XLIX, z. 1–2.

Nowak Jacek, 2000, *Zaginiony świat? Nazywają ich Łemkami*, Kraków: Universitas.

Paprocka Wanda, *Instytucja i organizacje polskie na kresach wschodnich 1920 – 1939*, „Etnografia Polska”, t. XLV, s. 9-22.

Piasecka Halina, 1966, *Produkcja przedmiotów drewnianych i handel nimi we wsiach lemkowski powiatu gorlickiego*, Lublin: niepublikowana praca magisterska pod kierunkiem profesora dr Romana Reinfussa przy Katedrze Etnografii i Etnologii UMCS w Lublinie. Archiwum UMCS.

Pol Wincenty, 1851, *Rzut oka na północne stoki Karpat*, Kraków: Drukarnia Czas.

Reinfuss Roman red, 1965, *Nad rzeką Ropą. Zarys kultury ludowej powiatu gorlickiego*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Reinfuss Roman, 1990, *Śladami Łemków*, Warszawa: Wydawnictwo PTTK Kraj.

Udziela Seweryn, 1934, *Ziemia lemowska przed półwieczem. Zapiski i wspomnienia z lat 1888 – 1893*, Lwów: Nakładem Towarzystwa Ludoznawczego)

Smoleński Jerzy, 1935, *Łemkowie i Łemkowszczyzna*, [w:] *O Łemkowszczyźnie*, red. Walery Goetl, Kraków: Polskie Towarzystwo Tatrzańskie, s. 6-14.

Szanter Zofia, 2013, *Z przeszłości lemkowszczyzny. Dzieje Przystopia i Nowicy*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Wójcik Adam, 1948, *Gładysze pionierzy osadnictwa na Pogórzu*, Gorlice: Komitet Regionalny.

Ziętal Katarzyna red., 2012, *Archiwistyka społeczna*, Warszawa: Ośrodek Karta.

Ziętal Katarzyna red., 2016, *Archiwa Społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, Warszawa: Ośrodek Karta.